

СУРХОН ВОҲАСИ ТОЖИКЛАРИНИНГ НИКОҲ ТҶЙ МАРОСИМЛАРИ

Ахмедов Сардор Сайриддин ўгли

Термиз давлат университети PhD таянч докторанти

Жамиятнинг энг муҳим ҳужайраси ҳисобланган оила никоҳдан бошланади. Шунинг учун никоҳ ибтидоий жамият давридан бошлаб махсус урф-одат орқали оиланинг бирдам ва мустаҳкам бўлишига қаратилган. Бу жамоатчилик томонидан нишонланиб, даставвал одат кейинчалик ёзма тарзда қонунийлаштирилган маросимдир.

Қадимдан никоҳнинг «белқуда», «этак йиртиш» каби шакллари бўлиб, «белқуда» удумида қалин ошна-оғайинлар хотинларининг ҳомиладорлик даврида дунёга келадиган ўғил ва қизларини бир-бирига атаб қўйганлар. Дунёга келган бу фарзандлар ўсиб-улғайгач, бир-бирлари билан турмуш қуришганлар. Этак йиртиш удумида эса янги туғилган ўғил ва қизни ота-оналарининг келишуви ва розилиги асосида чақалоқлик давридаёқ унаштирилган. Ўғил ва қизнинг чақалоқлик даврида бундай унаштиришлар «қулоқ тишлар», «этак йиртиш» «бешиқдаги унаштириш», «бешкети» деб номланган. Этак йиртиш қилинган ёшлар бир-бирларини кўриб учрашиб туришлари мумкин бўлган, йигитнинг оиласи томонидан, қиз оиласига байрам (рўза ҳайит, қурбон ҳайит)ларда ҳар хил совға-саломлар юбориб турилган.

Сурхон воҳаси тожиклари никоҳнинг левират, сарорат, «қарши қуда», «кич куёв», «вой-вой никоҳ» каби турлари ҳам мавжуд бўлган. Левират ва сарорат никоҳ турлари оила қуришнинг қадимий удумларидандир. Воҳада левират удумига кўра, вафот этган кишининг бева қолган хотини (воҳанинг кўпгина ҳудудларида бева аёллар есир ёки жесир деб аталган)га мархумнинг ака ёки укаларидан бири уйланган. Бундай кишилар «Жесир» эгаси деб номланган, жесир эгалари бева аёлни бегонага бермаганлар. Агарда ака-укалардан бирортаси «жесир»ига уйланмаса, қариндош уруғлар тўпланиб, жесир «жер (ер)да қолса жиянники» деб вафот этган кишининг жиянини унга мажбурлаб бўлса-да уйлантирганлар.

Воҳа тожиклари орасида никоҳнинг сарорат одати ҳам мавжуд бўлиб, бунга кўра хотини вафот этган эр ўлган хотиннинг опаси ёки синглисига уйланган. Левират ва сарорат никоҳлари иқтисодий ва оилавий ҳаёт тақозоси туфайли ҳаётга татбиқ этилиб чуқур илдиз отган. Чунки бу никоҳ турлари меросий мол-мулкларни бўлиниб кетишига йўл қўймаган. Воҳа тожиклари орасида «қарши қуда» удуми ҳам кенг тарқалган, бу удумда икки хонадон ўзаро бир-бирлари билан қиз олиб, қиз беришган. «Қарши қудачилик» удумида воҳанинг камбағал оилалари ўзаро келишиб, иқтисодий аҳволи ва имкониятларини ҳисобга олиб,

келиннинг сеп-сарпосини қилганлар, лекин бир-бирларига қалин тўлашдан воз кечишган. «Қарши қуда»чилик удуми бошқа вилоятларда ҳам мавжуд бўлган, хусусан, бу удум Фарғонада водийсида «қайчи қуда» деб номланган.

«Куч куёв» удумга кўра эса қалин бериб қизни олишга қурби етмаган уй-жойи йўқ, камбағал, етим йигитлар қайнатасининг уйида яшаб, қалин ҳаққига ишлаб берганлар. «Ичкуёв» тартиби бўйича эса куёв қайнотасиникида яшайди, лекин бу удум «куч куёв» удумидан фарқ қилган, яъни ўғил фарзанди йўқ хонадон эгалари қизини турмушга бераётганда куёвни қайнотасиникида яшашга кўндиришган. Йигит рози бўлганидан сўнг у қайнотасининг уйида «ич куёв» бўлиб яшаган. Сурхон воҳаси тожикларининг оилавий турмушида «вой-вой никоҳ» удуми ҳам мавжуд бўлган, чунки қадимда қизларни мажбурлаб турмушга бериш ҳоллари ҳам учраб турган. Бундай ҳолатларнинг айримларида қизлар мулла ижоб қилаётган пайтда бўлажак қайлиғига «тан маҳрамликка» тезда розилик бермаган. Шундай вазиятда қиздан розилик сўраётганда орқа томондан бирор киши келиб билдирмасдан қизнинг биқинига қаттиқроқ бир туртади шу вақтда қиз «вой» деб юборганда қиз рози деб, ижоб қилинган. «никоҳ»сиз ҳомила бўлиб қолган, пайтларда келин ва куёв ижоб қилинаётган пайтда куёвнинг орқасига эшакнинг тўқими боғланиб никоҳ ўқилган. Куёв бунга рози бўлмаса никоҳ ўқилмаган. Никоҳсиз туғилган болалар чирқилловуқ деб аталган никоҳсиз фарзанд кўриш қаттиқ иснод саналган. Бундай ҳолатлар ёшларни исломий ва ахлоқий қоидаларга қаттиқ бўй синишни талаб қилган. Айрим ҳолларда қиз билан йигит унаштирилгач қизни куёвнинг уйига олиб кетмасдан никоҳ ўқиб қўйишган қиз билан йигит тўйгача учрашиб туришган бундай учрашув «Қалиқ ўйини» ёки «қалиққа бориш» деб аталган баъзи пайтлар тўй бўладиган давр узоқроққа чўзилиб кетса унаштирилган қизлар тўй бўлмасдан ҳомиладор бўлиб қолган кўпинча улар отасиникида фарзанд кўришган бундай шароитда туғилган болларга ўғил бўлса Бобоҳон Бобомурод қизи бўлса Момоҳол каби исмлар қўйилган. Воҳада оила кишига маънавий ва маърифат берувчи илк маскан саналган.

Мовароуннаҳр ва Хуросонда яшовчи туркий ва форс халқларнинг кўпчилиги ўз жамоаларидан ташқарига қиз бермаганлар, қиз ҳам олмаганлар. Бошқача қилиб айтганда буларда эндогарлик никоҳ ҳукм сурган. Никоҳнинг бу тури уруғ ва қабилаларнинг ҳамда турғун аҳолини бир-бирлари билан яқинлашиши учун муҳим омил ҳисобланади. Кези келганда нафақат бошқа (қавм-қариндош бўлмаган) туркий эллатлар билан ҳатто бошқа тилдаги ва диндаги кишилар билан ҳам қудабанд бўлганлар. Форкий забон аҳолининг айримлари масалан (Сайид, Маҳсим) ўз гуруҳларидан бошқага қиз бермас эдилар лекин қиз олар эдилар. Лекин, буларда ҳам баъзан таъқиқ бузилиб турган. Шундай қилиб, никоҳ қудабандлик йўли билан халқлар, эллатлар бир-бирлари

билан яқинлашиб, қоришиб келганлар. Никоҳ жараёни унча сезиларли тўйлмаса-да , аммо таъсирчан кучга эга бўлган; бу жараён орқали кишилар, уруғ қабилалар, ҳатто давлатлар ўртасидаги зиддиятларни юмшатиш, олдини олиш борасида ҳам аҳамияти катта бўлган.

Сурхон воҳаси тожиклариинг никоҳ тўй маросимлари Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларидаги аҳоли никоҳ тўй маросимлари билан ўхшашлик томонлари бўлсада, лекин ўзининг урф-одат ва расм-русумларининг ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб турган. Воҳа тожиклари никоҳ тўй маросимларида тўй бошланишидан тўй тарқагунича бўлган давр оралиғида тўй билан боғлиқ қатор маросимлар бажарилган бўлиб, бу маросимларни уч гуруҳга: никоҳ тўйигача ўтказилган маросимлар, никоҳ тўйи даврида ўтказиладиган маросимлар ва никоҳ тўйидан кейин ўтказилган маросимларга бўлиб тадқиқ қилинади.

Сурхон воҳаси тожиклари ўғил болаларни 16-18 ёшдан уйлантирганлар. Қизларни эса 13-15-17 ёшдан турмушга берганлар. Ҳуфар, Ҳисор, Сина, Маланд, Шотрут, Дебодон, Чош ва Каш қишлоқларида ҳозирги кунга қадар қизларни мактабни тугатмаслариданоқ белги ёки оқ ташлаб банд қилиб қўйишадилар мактабни тугатишлари билан бирданига тўйни бошлаб юборишадилар.